

Xavier Rull
Universitat Rovira i Virgili

ENTRE LA GRAMÀTICA I EL DICCIONARI (I): LA REPRESENTACIÓ DELS MOTS GRAMATICALITZATS EN ELS DICCIONARIS MONOLINGÜES GENERALS CATALANS DEL TOMBANT DE MIL·LENNI (1990-2010)

RESUM

Aquest treball analitza com es tracten els mots gramaticalitzats als diccionaris generals catalans publicats entre 1990 i 2010. Es constata que se'n fa un tractament heterogeni i es plantegen línies d'actuació per tal d'homogeneïtzar-ho.

Paraules clau: gramaticalització, diccionaris.

1. INTRODUCCIÓ¹

Els *mots gramaticalitzats* són mots plens (noms, adjectius, verbs) que operen com a funcionals (preposicions, quantificadors, auxiliars, etc.). El procés mitjançant el qual els mots plens han esdevingut funcionals s'anomena *gramaticalització*.

Un mot gramaticalitzat és una complicació per al lexicògraf. En un diccionari, com s'ha de representar? Ha d'anar a l'article lexicogràfic del mot del qual prové (com si fos un significat evolucionat) o ha d'anar en un article diferenciat? Si es posa dins l'article del mot original, cal consignar-lo en una accepció i, si és així, com a subentrada? I si s'interpreta com una extensió semàntica, cal posar-hi definició o n'hi ha prou posant-hi exemples?

En el treball present analitzo com gestionen aquesta classe de mots els diccionaris catalans generals publicats entre 1990 i 2010. L'objectiu és determinar si s'han tractat de manera homogènia o si, per contra, hi hagut dispersió metodològica. Les obres a examen són²:

- DLC3 *Diccionari de la llengua catalana*, 3a ed. (Enciclopèdia Catalana, 1993)
- DVal *Diccionari valencià* (Generalitat Valenciana / Bromera, 1995)
- DIEC1 *Diccionari de la llengua catalana* (Institut d'Estudis Catalans, 1995)
- GDLC *Gran diccionari de la llengua catalana* (Enciclopèdia Catalana, 1998)³
- GD62 *Gran diccionari 62 de la llengua catalana* (Edicions 62, 2000)

¹ Aquest treball té una segona i una tercera part. Al XVI Col·loqui de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes (Salamanca 2012) llegeixo una comunicació sobre com representen els diccionaris bilingües català-espanyol els mots gramaticalitzats i llurs equivalències. Al IV Col·loqui *La Lingüística de Pompeu Fabra* (Tarragona 2013) hi presento una comunicació sobre el tractament dels mots gramaticalitzats al *Diccionari general de la llengua catalana* de Pompeu Fabra (DGLC, Edhasa, 1932) i altres de coetanis: el *Diccionari enciclopèdic de la llengua catalana amb la correspondència castellana* (DSalvat, Salvat, 1930) i el *Diccionari català-valencià-balear* (DCVB, Moll, 1926-1962).

² El DIEC2 i el GDLC tenen edició en línia (<<http://dlc.iec.cat/>> i <<http://www.diccionari.cat/>>), amb canvis respecte a l'edició en paper. Tals canvis els indiquem en notes a peu de pàgina.

³ És la següent edició del DLC3.

- DPCLC *Diccionari pràctic i complementari de la llengua catalana* (La Busca, 2002)⁴
- DIEC2 *Diccionari de la llengua catalana*, 2a ed. (Institut d'Estudis Catalans, 2007)

2. MOTS ANALITZATS

Els mots analitzats són:

- *Acabat* ‘després’ (*Acabat vindrem; Acabat de sopar vine*), sovint amb *en* anteposat (*En acabat vindrem*), cas en què també pot ser en forma de gerundi (*En acabant vindrem*). Del verb *acabar* ‘assolir el final’⁵.
- *Arreu* ‘de qualsevol manera’, usual a les Terres de l’Ebre, el Maestrat i la Plana (*plegar arreu* primer significa ‘tot el que hi ha’ i d’aquí ‘de qualsevol manera’; també val per a negar validesa a una informació: *Diu que se separen —Arreu!*). Potser de l’expressió germànica *at red* ‘segons ordre’, que va donar *arreu* ‘a tots els llocs’, d’on eixirien els altres dos significats.
- *Ausades* ‘certament, realment’, pròpia de parlars valencians. De l’expressió *a osades*, a partir del verb *osar* ‘gosar’ (forma antiga).
- *Bastant* quantificador ‘quasi molt’ (*Érem bastants; Hi ha bastant(a) brutícia; Tens bastant de tremp; Ho has fet bastant bé*). Del verb *bastar* ‘haver-n’hi suficient’.
- *Cap* de destinació ‘en direcció a’ (*Anau cap allà*), quantificador zero (*Cap problema!*) i adversatiu (*No ha cap vingut*), usual aquest darrer al Pallars, Andorra i Menorca. Del nom *cap* ‘testa’.
- *Ell* de reforç expressiu (*Ell no n’hi ha!*), usual a les Illes. Del pronom personal *ell* ‘3a persona’.
- *Espai* [o *a espai* o *d’espai*] ‘lentament’ (*Vés espai, no caigues!*), usual en terres tortosines i valencianes. Del nom *espai* ‘lloc’.
- *Força* quantificador ‘bastant’ (*Hi ha força gent* ‘bastant’). Del nom *força* ‘capacitat física’.
- *Gota* quantificador ‘gens’ (*No tinc gota de son*). Del nom *gota* ‘mínima porció de líquid’, pel mateix procés que *pas* (vegeu *infra*).
- *Massa* quantificador ‘en excés’ (*Hi ha massa gent* ‘més del compte’). Del nom *massa* ‘volum físic’.
- *Pas* adversatiu (*No ha vingut pas!* o *No ha pas vingut!*), amb bastants matisos (Morant Marco i Serra Alegre, 1987) i usat al Rosselló com a negador simple (*És vingut pas* ‘no ha vingut’). Del nom *pas* ‘moviment de la cama per a avançar’, ja que una unitat mínima sol servir de reforç en les negacions (Torrent-Lenzen, 2007), incloent-hi el valor adversatiu o de *negació emfàtica* (Batllori i Hernanz, 2009).

⁴ El DPCLC no és un diccionari general, ja que només recull els mots o sentits que, a parer dels seus autors, no estan ben representats al GDLC o al DIEC1. Malgrat això, s’hi pot equiparar perquè aporta informació sobre una quantitat molt alta de mots, de manera que es pot considerar semigeneral.

⁵ *En acabat* s’ha uniberbat en *encabat* (*Encabat vindrem; Encabat de sopar vine*). No és normatiu, però és defensat per diversos autors, com Solà (1994: 98), que diu que «ja seria hora d’admetre *encabat* al diccionari normatiu», o Ortís (1999: 126), que el contraposa als barbarismes.

- *Passa* quantitatiu ‘poc més’ (*Més de 50 cotxes d’època amb passa de 150 persones arriben al Parlament*, <http://www.parlament.cat/web/actualitat/noticies?p_format=D&p_id=5013292,10-6-2006>). Del verb *passar* ‘anar més enllà d’un punt’.
- *Pla* adversatiu i confirmador (*Pla vindrà, en Joan!* ‘no vindrà pas’: *Era ell? — Pla*) i altres usos, viu a Cerdanya, Osona i la regió de Girona. Segurament de l’adjectiu *pla* ‘sense abrupteses en l’extensió d’un espai’.
- *Ple* quantitatiu ‘molt’ (*Eren ple madures*; també en combinació amb *de*: *Hi havia ple de gent*), usual a Menorca, el Maresme (incloent-hi Badalona) i el Rosselló. Segurament de l’adjectiu *ple* ‘ocupat fins dalt’.
- *Poc* adversatiu (*Poc ho sé fer anar, això!* ‘no ho sé fer anar’), usual a Girona. De l’adjectiu-adverbi *poc* ‘en quantitat baixa’⁶.
- *Poder* adverbial ‘potser’ (*Poder no vindré, demà*). Prové de l’infinitiu *poder* ‘tenir capacitat’.
- *Prou* quantificador ‘suficient’ i ‘bastant’ (*Prou de soroll!*; *Hi ha prou gent*) i confirmador i avalador (*Vindràs? —Prou!*; *He vist en Miquel —Prou.*). Del nom *prou* (antigament ‘profit’).
- *Sisplau* de cortesia (*Sisplau, vine*). De l’expressió *si us plau*, amb el verb *plaure* (antigament ‘agradar’; avui *plaure* significa ‘agradar molt’).
- *Via* preposicional ‘mitjançant’ (*Això es sufraga via impostos*). Del nom *via* ‘camí’.
- *Vora* aproximatiu ‘més o menys’ (*Hi ha vora 100 persones*). Del nom *vora* ‘límit exterior’.
- *Va* auxiliar de passat perfet (*Ahir va ploure*). Del verb *anar*.
- *La mar (de)* ‘molt’ (*Està la mar de bé*)⁷. Del nom *mar* ‘massa d’aigua salada’.

3. REPORT DE DADES

Els diccionaris analitzats tracten aquests mots de manera irregular. A la taula següent assenyalo si l’ús gramaticalitzat està consignat en un article lexicogràfic propi (*article*) o en una accepció dins l’article del mot original (*accepció*). Algunes accepcions adopten la forma de subentrada: és quan s’hi consigna —generalment en negreta— una construcció fixada. Quan un ús gramaticalitzat es posa com a subentrada (com *a espai*) ho consigno igualment com a accepció, perquè al capdavant una subentrada és una accepció⁸.

⁶ Per a més informació sobre l’origen d’aquest mot, vegeu Batllori i Hernanz (2009), que van més enllà de les hipòtesis fetes per Rossich (1996).

⁷ Pot acompanyar adjectius (*Un pis la mar de gran*, *És la mar de feliç*, *Una activitat la mar d’entretinguda*, *El cambrer era la mar d’eixerit*), l’adverbi *bé* (*Cuines la mar de bé*) i noms incomptables (*Hi havia la mar de gent*, *S’havia fet la mar d’il·lusions*, *A la sabata hi duies la mar de sorra!*; el DCVB també du aquest altre exemple: *Ja ho han dit, que havies duyt la mar de perdius*). També s’usa com a locució adverbial (*Abans llegia la mar*, *De jove m’agradava la mar ballar*, *Anit plovia la mar*).

⁸ El GD62 té accepcions i subentrades (i a voltes es posen diverses subentrades en una sola accepció); però en alguns casos adopta una solució singular, pareguda a la tradició lexicogràfica anglosaxona: una petita entrada al final de l’article. Això ho fa, per exemple, en verbs pronominals (*arruïnar-se*). El DIEC1 també té alguna petita entrada (que el DIEC2 elimina). Aquest recurs al GD62 rep el nom de *subentrada*; però, per tal d’evitar equívocs, uso el terme *entradeta* (també per al DIEC1).

	DLC3	DVal	DIEC1	GDLC	GD62	DPCLC	DIEC2
<i>en acabant</i> ‘després’	-	accepció	entradeta	-	article	-	accepció
<i>(en) acabat</i> ‘després’	article	article	article	article	article	-	article
<i>arreu</i> ‘malament’ ⁹	-	accepció	accepció	-	accepció	accepció	accepció
<i>ausades</i> ‘certament’	-	article	article	article	article	-	article
<i>bastant</i> ‘quasi molt’	article	article	article	article	article	-	article
<i>cap</i> (destinació) ¹⁰	article	article	article	article	article	accepció	article
<i>cap</i> (quantificador)	article	article	article	article	article	accepció	article
<i>cap</i> (adversatiu)	-	-	-	-	-	accepció	-
<i>ell</i> (expressiu)	-	-	article	article	-	-	article
<i>espai</i> ‘lentament’ ¹¹	-	accepció	accepció	-	accepció	-	accepció
<i>força</i> ‘bastant’	article	article	article	article	article	-	article
<i>gota</i> ‘gens’ ¹²	accepció	accepció	accepció	accepció	entradeta	article	accepció
<i>la mar</i> ‘molt’ ¹³	accepció	accepció	accepció	accepció	accepció	-	accepció
<i>massa</i> ‘en excés’	article	article	article	article	article	-	article
<i>pas</i> (adversatiu)	article	article	article	article	article	(apèndix)	article
<i>passa</i> ‘poc més’ ¹⁴	especial	especial	-	accepció	-	-	-
<i>pla</i> multiús ¹⁵	article	article	accepció	article	entradeta	accepció	article
<i>ple</i> ‘molt’ ¹⁶	accepció	accepció	accepció	accepció	-	-	accepció
<i>poc</i> ‘no pas’	accepció	accepció	accepció	accepció	accepció	article	accepció
<i>poder</i> ‘potser’	-	article	article	article	article	article	article
<i>prou</i> ‘suficient’	article	article	article	article	article	article	Article

⁹ El DVal dona tres accepcions: ‘de manera indiscriminada’ (*En comptes d’espigolar, colliu arreu*), ‘sense curar l’acció, [...] de qualsevol manera’ (*Aquell xicot fa les coses arreu; La meua germana vesteix arreu*) i ‘descurós, deixat’ (*És una persona molt arreu*). Les altres obres duen una informació similar. El DPCLC posa en una única accepció ‘de cap a cap, totalment’ (*Colliu-ho arreu*) i ‘fet malament’ (*No ho colliu arreu*); en una altra accepció hi va el sentit ‘a tots els llocs’ (*Arreu hi ha problemes*).

¹⁰ El DPCLC consigna dos sentits en una accepció: ‘en direcció a’ (*Aneu cap dalt*) i ‘moment aproximat en què passa una cosa’ (*Va arribar cap a les 9*). Els altres diccionaris recullen aquests dos usos en accepcions separades.

¹¹ Quant al GDLC, aquest sentit no hi figura en l’edició en paper; però l’edició en línia inclou l’accepció següent: «**3** DIAL *1* Calma, lentitud. *No corris ni perdís s’espai. 2 a espai* (o *d’espai*) *loc adv* A poc a poc, amb calma». Al DIEC1 i al DIEC2 hi apareix com a subentrada en la construcció *a espai* o *d’espai*. Al GD62 hi apareix com a subentrada només *a espai* però també recull amb entrada pròpia *a espaiet* (a l’Ebre es pot sentir *Vés espaiet* o *Vés espaiet*, sobretot adreçant-se a infants).

¹² Al DPCLC *gota* hi és en el sentit quantitatiu però no com a ‘glòbul de líquid’.

¹³ El GDLC i el DLC3 tenen diverses subaccepcions. El GDLC té: «**5** *fig 1 la mar* Molt, abundantment. *Aquell noi m’agrada la mar. D’això, en té la mar. 2 la mar de* Molta quantitat de, gran nombre de, molt. *Va anar-hi la mar de gent. És la mar de feliç. S’ha fet la mar d’il·lusions. 3 una mar* Separació, diferència, molt gran. *Entre tu i jo hi ha una mar. 4 una mar de* Una gran quantitat de, molt. *Estic en una mar de dubtes. Una mar de sang, de llàgrimes*». A l’edició en línia aquesta accepció és la 6, ja que just abans n’hi han afegit una altra: «*fig* Gran extensió. *Mar de sorra, de gel*». El DIEC1 té tres accepcions amb aquesta informació (la primera no du definició, sols s’indica que és una analogia semàntica): «PER ANAL. *Una mar de glaç, de sorra. | Una mar de sang. || FIG. Abundor extraordinària. Una mar de llàgrimes. Una mar de dubtes, de penes, de paraules, de dificultats. D’això, en té la mar*». El DIEC2 canvia poc: «*m. o.f. 4 1* [...] *2* Gran extensió. *Una mar de glaç, de sorra. Una mar de sang. 4 3* Abundor extraordinària. *Una mar de llàgrimes. Una mar de dubtes, de penes, de paraules, de dificultats. De llibres, en té la mar*». El GD62 reporta *la mar de*, però no *la mar* adverbial.

¹⁴ El DLC3 té l’article *passa*² definit així: «Mot emprat en l’expressió **passa de loc prep** Tant i un poc més. *Va perdre passa de cent mil pessetes. De sol·licituds, n’hi ha passa de vuitanta*». El DVal, que parteix del DLC3, du la mateixa informació (sense el mot *emprat* —sembla un descuit—; al segon exemple hi diu *huitanta*). El GDLC ho refà: hi posa diverses accepcions, i la 3 és la subentrada *passa de*, amb igual definició i exemples (a l’edició en línia el darrer exemple és *Va perdre passa de cent euros*).

¹⁵ El DPCLC dona dues accepcions per a l’ús gramaticalitzat de *pla*, i altres accepcions per a altres usos.

¹⁶ Els diccionaris que ho posen com a accepció ho fan dins l’article del nom *pler*, no pas dins l’article de l’adjectiu *ple*. Vegeu, però, Piqueras-Brunet i Rull [en premsa].

<i>sisplau</i> (cortesia) ¹⁷	accepció	accepció	accepció	accepció	article	-	accepció
<i>va</i> (auxiliar) ¹⁸	accepció	accepció	article	accepció	entradeta	-	article
<i>via</i> 'passant per'	article	article	-	article	entradeta	-	article
<i>vora</i> 'més o menys' ¹⁹	accepció	accepció	accepció	accepció	-	-	accepció

Taula 1. Usos gramaticalitzats als diccionaris.

A voltes la ubicació d'un mot gramaticalitzat està lligada a certes eventualitats. Per exemple, faria estrany que *ausades* anés com a accepció dins el verb *gosar* (en tot cas, el DVal també recull *a gosades* amb entrada pròpia remetent a *ausades*).

Un cas especial és *prou*. En origen era un nom que significava 'profit' (*Que us faça prou*). A partir de determinats contextos va interpretar-se com a 'suficient' (*T'ha fet prou?*); i s'obriria la porta als usos actuals: 'suficient' (*Ja en tinc prou; Prou de soroll!; Hi havia prou gent per a començar*), 'bastant' (*Fa prou fred*)²⁰, 'certament' amb valor de confirmació (*T'agrada esquiar? —Prou*), de retret (*Prou que et queixes, quan t'afecta a tu!*) i de la validesa d'una informació (*Em vaig trobar una maleta amb bitllets —Prou*). El DIEC1, el DIEC2 i el GD62 només recullen el sentit gramaticalitzat de *prou*, no pas l'originari, ja extingit; però el DLC3, el GDLC i el DVal hi posen, al final, una accepció més, de categoria gramatical nom, amb el valor de 'profit' (a l'inrevés de la praxi general, que és posar el sentit més etimològic al principi de l'article).

4. ANÀLISI

S'observa que el tractament dels mots gramaticalitzats als diccionaris generals és irregular. Això es veu clarament si es comparen els diccionaris entre si; per exemple, l'auxiliar *va* té entrada pròpia al DIEC1 i al DIEC2, mentre que al DLC3, al GDLC i al GD62 es consigna en una accepció dins *anar*. Però també s'observa irregularitats dins un mateix diccionari. Així, al DIEC2 alguns mots gramaticalitzats tenen entrada pròpia (*massa, força, pas, pla, acabat, cap*) i d'altres apareixen com a accepcions a l'article del mot del qual provenen (*gota, vora, poc, espai*). I al GD62 (amb tres graus dins els articles per a classificar el lèxic segons usos i historial semàntic²¹) els mots gramaticalitzats hi apareixen ara com a entrada (*sisplau, bastant, força, acabat, massa*), ara com a entradeta (*via, gota, pla*), ara com a accepció (*arreu, espai, poc*). La comparació entre mots tampoc s'aguanta. Així, l'ús preposicional i adverbial de *vora* apareix com a accepció dins l'article del nom *vora*; però l'ús preposicional de *via* apareix amb article propi (al GD62 com a entradeta). Semblantment, l'ús adverbial

¹⁷ Si es reporta com a accepció *va* dins l'entrada *plau*. El GD62 és l'únic que té l'entrada *sisplau*; però a *plau* també el posa com a accepció. A *plau*, el DIEC1 i el DIEC2 únicament reporten la forma *si us plau*; per contra, el DLC3, el GDLC i el GD62 també reconeixen les variants *si et plau* i *si li plau*. L'edició electrònica del GDLC en rebaixa la variabilitat, ja que entre claudàtors hi posa «usat sovint en la forma *inv si us plau*». El DIEC2 du un exemple que ho il·lustra: *Si us plau, Pere, deixa'm el teu llibre*.

¹⁸ Al GDLC i al DLC3 es posa com a accepció a l'article *anar*. El GD62 posa una entradeta per a tots els usos auxiliars d'*anar* ([*va* + infinitiu] de passat perfet, [*anar* + *a* + infinitiu] de futur i [*anar* + gerundi] de progressivitat).

¹⁹ Al DPCLC hi ha l'entrada *vora* però només en l'ús originari com a nom.

²⁰ Al País Valencià significa 'bastant' (*El xic té prou fam*), però a Catalunya incorpora el matis 'més del que era esperable' (*Hi ha prou gent, creia que n'hi hauria menys; L'equip, tot i jugar amb menys jugadors, va fer un partit prou bo*).

²¹ Ocasionalment, com en la preposició *en*, el GD62 també disposa de superaccepcions numerades amb xifres romanes. El GD62 no té subaccepcions, i en això es diferencia dels altres. Cal dir que l'entradeta del GD62 és més que una accepció; implica canvis sintàctics. La diferència, doncs, entre la triple gradació del GD62 respecte dels altres és de qualitat, no pas de quantitat.

d'*acabat* hi figura amb entrada pròpia diferent del verb *acabar* (i del nom *acabat* 'darrer detall en una obra'). En el cas de (*en*) *acabat* i *en acabant*, a més, tenim que *acabat* va amb entrada pròpia mentre que *en acabant* sol aparèixer com a accepció o entradeta dins l'article *acabar*.

Tals incongruències tenen raó de ser perquè és molt difícil tallar i organitzar els sentits i usos dels mots. Les paraules adopten sentits gramaticalitzats per mitjà d'un procés de reinterpretació semàntica i sintàctica lent i progressiu. Els nous sentits van apareixent al costat dels significats vells. Així, primerament el lexicògraf tendeix a posar l'ús gramaticalitzat nou en una accepció, perquè ho percep com una lleu evolució semàntica. Però altres mots ja estan gramaticalitzats de fa temps, i per tant estan més consolidats, cas en què se solen consignar en articles lexicogràfics propis. Això vol dir que el pas del temps, i el pertinent grau de consolidació, és determinant.

La diversitat d'usos també pot ser determinant perquè es destini un article específic a un mot gramaticalitzat. És el que ha passat amb *pla*. Vora Girona, Rigau (2004) documenta cinc usos d'aquest mot: (a) reforç de l'adverbi *bé(n)* (*Te'n guardaràs pla bé, de parlar-hi!*; *Estem pla ben arreglats!*; *Que vagin amb compte, però, perquè, d'aquesta xarxa que en diuen Espanya, quan hi ets a dins, costa molt sortir-ne. Ho sabem pla bé* (Miquel Pairoli, *El Punt*, 29-9-2009)); (b) equivalent a *encara més* (*Els articles d'aquest filòsof sempre valen la pena; i el seu llibre pla, és interessant; Ara pla tinc ganes d'anar a les agudes i voltants!* (comentari de Joana/Sargantana al fòrum *Avet Blau*, «Vespre de Reis, al Turó», <<http://burcet.lacoctelera.net/post/2007/01/05/vespre-reis-al-turo>>, 26-1-2007)); (c) equivalent a *què* quan es contraposen dues situacions (*Acabo la jornada ben cansat —Jo pla, que tinc dues feines!*) (d) equivalent a *poc* o al pas adversatiu (*En Pere pla que vindrà!*); (e) equivalent a *prou que* com a afirmació emfàtica (*Semblava que no se'n sortiria, però ell pla es va espavilar*). A Cerdanya, a més, apareix com a intensificador, equivalent a l'expressió valorativa-quantitativa *si en...!* o *que en...!* (*Feia pla fred!* [o *Pla feia fred!*]; *Pla n'hi havia, de gent; Pla ens agrada, anar al cinema!*; *Feia pla temps, que hi vaig anar!*). Al DIEC1 es recullen dos usos en un parell d'accepcions dins l'article de l'adjectiu *pla*; però al DIEC2 i al GDLC, que són posteriors, hi apareix amb entrada pròpia (i al GD62 amb entradeta).

Un altre factor és si un mot gramaticalitzat és d'ús general o restringit geogràficament. Quan és general té més possibilitats de tenir entrada pròpia (*massa*, *prou*, *bastant*, *cap* de destinació, *cap* quantificador, *via*). En canvi, quan és restringit geogràficament sol consignar-se en una accepció (*ple*, *passa*, *poc*, *espaï*) encara que tingui complexitat semàntica (*arreu*); això si no s'obvia (*cap* adversatiu). Aquesta pràctica també té excepcions: un mot dialectal com *ell* té entrada pròpia i no es consigna com una accepció del pronom personal *ell*. Quant a *pla*, tot i ser restringit geogràficament, segurament figura amb entrada pròpia al GDLC i al DIEC2 per la complexitat semàntica. Finalment, mots com *força*, *ausades*, *pas*, *gota* o *sisplau* són generals; però no s'utilitzen a tot el domini lingüístic (*ausades* és típicament valencià; *pas* i *força* perden vitalitat cap al sud; *sisplau* és desconegut a les Illes).

5. CONCLUSIONS

El tractament dels mots gramaticalitzats als diccionaris generals catalans és irregular. Per raons diverses: pot tenir-hi a veure el grau de gramaticalització de cada cas; la complexitat semàntica; l'abast geogràfic; la presència o absència en el llenguatge general; etc.

Seria bo homogeneïtzar el tractament lexicogràfic d'aquesta classe de mots. Per a fer-ho proposo tres línies d'actuació:

- 1) Consignar sistemàticament cada mot gramaticalitzat amb un article propi, diferenciat del mot original²². Els avantatges són dos. Primer, s'homogeneïtza el tractament d'aquesta classe de mots. Si alguns ja tenen entrada pròpia (*poder, pas, passa, pla, bastant, va, via, etc.*), es guanya en coherència si d'altres també la tenen (*gota, vora, poc, ple, etc.*). Segon, hom donaria més nitidesa a la informació. En efecte, consignar els usos gramaticalitzats amb accepcions en un article d'un mot ple encorseta la capacitat informativa del diccionari. En canvi, una entrada pròpia dóna més marge de maniobra al lexicògraf. Això queda demostrat en mots com *pla* (del DIEC1 al DIEC2 ha passat a tenir un article específic); però també en altres d'aparentment més simples. És el cas de *gota*, amb variabilitat d'usos (*De paciència no ens en queda (ni) una gota, No hi veig (ni) gota, No té (ni) gota de vergonya, Això que dius no té (ni) gota de sentit, No pateix gens ni gota*). Com ho tracten el DIEC2 i el GDLC (accepció dins l'article del nom *gota* amb remissió a *gens*) és insatisfactori. També és el cas de *vora*, que ha desenvolupat usos que ocupen l'espai de *prop*, no tan sols indicant 'proximitat física' (*Deixa'm vora la casa, Posa't vora meu, Ho tens a la vora*) sinó també amb valor quantitatiu per a indicar 'més o menys' (*Eren vora les dotze, Hi havia vora 200 persones*). Una simple remissió a *prop* (com fan el GDLC i el DIEC2) no ajuda a saber si l'equivalència és en tots els sentits o no, i això és insatisfactori (sobretot si qui consulta el diccionari és un aprenent de l'idioma o un traductor)²³.
- 2) Conèixer bé els processos de gramaticalització. Això permetria al lexicògraf ser més generós a l'hora de reconèixer els sentits nous (en comptes de resistir-s'hi, com ha passat algun cop) i tenir més dades en determinar quina informació ha de consignar-hi. El cas de *via* 'passant per' ho il·lustra. En els diccionaris generals la definició és laxa i els exemples fan pensar que sols s'aplica a trajectes²⁴. Tanmateix, en el llenguatge periodístic i acadèmic es fa servir en contextos variats. Vet aquí una mostra:

- *La principal empresa de pagaments electrònics del món ha anunciat un acord amb el GSMA [...] per facilitar les transferències via mòbil (324.cat, <<http://www.324.cat/noticia/361728>>, 18-2-2009)*
- *ha arribat el dia que es farà públic què aporta cada català a Espanya via impostos i què en retorna via serveis (Xavier Bosch, Avui, 15-7-2008)*
- *És d'aplaudir la tasca d'en López Tena o d'altres estudiosos buscant esclètxes legals via Europa (Jordi Cabré, Avui, 19-5-2008)*

²² Això no caldria aplicar-ho a *ausades* i *prou*, per tal com els mots originals (el verb *osar* i el nom *prou*) generalment no figuren al diccionari per obsolets, de manera que ja tenen entrada pròpia.

²³ Quant a *arreu*, no seria forassenyat destinar-hi dos articles, un per al sentit 'a tots els llocs' (*Arreu hi ha corrupció; Déu és a tot arreu; Colliu arreu, no us deixésseu res*) i l'altre per al sentit 'malament' i com a desvalidador (*Colliu arreu que vol ploure; Ton fill tot ho fa arreu; Vesteix arreu; S'han separat —Arreu!*).

²⁴ El GD62 du l'exemple *Trajecte Nantes-París via Tours*; el GDLC, el DVal i el DLC3 duen l'exemple *Milà via Gènova*; i el DIEC2 du dos exemples: *Línia Barcelona - Sant Vicenç via Vilafranca; La notícia va arribar via Canyameres*. Només el segon exemple del DIEC2 va un xic més enllà pel que fa a aquesta restricció. Sobre l'evolució de l'admissibilitat d'aquest mot, vegeu Mestres *et al.* (1995: 724 i 2007: 821).

- ningú no descarta que al costat de l'urna de president i secretari general n'hi hagi una altra: la del candidat. Una altra possibilitat és que un cop triats els dos màxims dirigents de la formació el mateix dia del congrés es triés el candidat, també via urna (Avui, notícia del congrés d'ERC, 18-3-2008)
- Via uns tipus d'interès manipulats, situats en mínims històrics mai vistos, els bancs centrals han modulats i estimulat com mai el cicle econòmic (Ramon Tremosa, Avui, 14-6-2007)
- aquesta vegada la crisi espanyola no es podrà superar, com abans, amb un augment de les exportacions propiciat per la baixada dels salaris via devaluació de la moneda, sinó que serà necessari augmentar la productivitat per unes altres vies (Joan-José López Burniol, *El Periódico de Catalunya*, 31-3-2009)
- En canvi a Aznar li va passar el contrari: va ser la política exterior en la seva última legislatura el que va derrotar el seu partit, via foto de les Açores (Vicenç Villatoro, Avui, 15-10-2009)
- és el president d'Esquerra, Joan Puigcercós, qui informa per telèfon Montilla sobre la decisió dels republicans de votar al Parlament la resolució però de desmarcar-se'n via firma (Sandra Arenas, Avui, 28-4-2010)
- Garzón és l'excusa per desenterrar, via guerra civil i franquisme, l'esquema de les dues Espanyes enfrontades (Vicenç Villatoro, Avui, 2-5-2010)
- Miquel Calçada, via vídeo, molt aplaudit, va assegurar que [...] (Pep Lloveras, Avui, 2-5-2010)
- m'atreviré a mirar d'analitzar via un clàssic anglès la malastrugança que persegueix l'estrella política de l'alcalde Jordi Hereu (Toni Aira, *El Singular Digital*, 13-5-2010)

Per tant, hi ha força distància entre la pràctica del llenguatge estàndard i la informació dels diccionaris.

- 3) Tenir dades sobre els usos dels mots gramaticalitzats en tots els parlars. En el cas de *pla*, *prou* o *arreu* això és fonamental. A més, amb aquesta informació s'evitarien incongruències: si l'adverbi *poder* (*Ara poder plou*) té article propi als diccionaris també l'hauria de tenir l'adverbi *tornar* (*Ara plou tornar*), usual a Andorra, el Rosselló i abans també a Cerdanya (Rull, 2011).

Finalment, aquesta qüestió no pot separar-se de la representació d'altres casuístiques, com:

- Construccions quantitatives com *una mica (de)*, *un poc (de)*, *un pèl (de)* o *un xic (de)* 'poca quantitat' o *un munt (de)*, *un fart (de)*, *un fotimer de*, *un tall de*, *un tip de*, *un cabàs de*, *un fum de*, *un tou de*, *una pila de*, *una mà de*, *un gec de*, etc. 'gran quantitat' (*Tens una mica de sucre?*; *L'habitació és una mica freda*; *El gerro s'ha badat una mica*; *Necessitam un poc de sort*; *Té la ferida un poc infectada*; *Es nin tremolava un poc*; *La foscor li fa un pèl de por*; *La planta està un pèl torta*; *Mou-te un pèl*; *Tenia un xic de febre*; *La sopa és un xic salada*; *Atanseu-vos un xic*; *Té un munt de diners*; *Ha viatjat un munt*; *S'ha fet un fart de pensar*; *Ha patit un fart!*; *Hi havia un tall de gent que feia por*;

Ens fotrem un tip de riure, de patir; Van rebre un cabàs de gols; Feia un fum de faltes; Allà hi ha un tou de llenya; Una pila d'històries; Sap una mà de contes; Hi havia una mà de gent...!; Li fotran un gec d'hòsties). A més, mica també s'ha gramaticalitzat adoptant el valor de 'gens' (*No era mica agradable*) a partir de determinats contextos (*No vol ni mica de compassió; No hi veu gens ni mica*).

- Mots que tenen un sentit però que, acompanyats de preposicions, solen adoptar un sentit més gramaticalitzat. Per exemple, *en sec* no vol dir només 'no mullat', sinó també 'de cop' (*Va aturar-se en sec; En sec va dir que se n'anava*). Això se sol resoldre mitjançant subentrades; però hi ha mots que ocorren exclusivament en una determinada construcció, com *de sobte, a l'empèl, d'esquitllentes, al/de gairó, a la biorxa, a rossegons, a/de genollons, a (les) palpentos, de soca-rel*, etc.²⁵, tampoc exempts de problemes²⁶.
- Mots inclosos en el grup anterior però que s'usen manta vegades amb valor gramaticalitzat, com *ple, tot, pic* o *cop*. Per exemple, *tot de* 'molt' (*Hi havia tot de sang al terra*); *a tot/tota* 'al màxim' (*Navegàvem a tota vela; Vehicle assegurat a tot risc; Una imatge a tot color; Fugien a tot córrer*); *tot i* amb valor concessiu (*Entrà a la casa embuixada tot i l'advertiment [o tot i advertir-lo, o tot i advertint-lo]*); *amb tot* concessiu (*No puc anar-hi avui; amb tot, hi aniré demà*); *i tot* posposat inclusiu (*La policia escorcollà la ciutat, l'església i tot*); *tot* intensificador de gerundi (*El xiquet va marxar tot plorant*); *ple de* 'molt' (*A l'esplai de Montgat, als nanos els fan fer ple de coses*); *a/en ple/plena* 'al punt central, a mig fer, al moment de més feina' (*Es van presentar en plena nit [o a plena nit]; Abans aquest edifici estava en ple ús; Un atleta en ple esforç pot lesionar-se; Va desmaiar-se en ple debat; Estem en ple estiu [o a ple estiu]; En plena crisi no es poden adoptar aquestes mesures, de ple [o de ple a/en ple] 'directament', 'absolutament' (Topàrem de ple contra el mur; El sol hi tocava de ple (a ple); T'equivoques de ple (en ple); Treballava de ple en un nou projecte); un pic 'un cop, així que' (Un pic arribis truca'm; al Camp de Tarragona és en pic); al pic de 'en el moment de màxima intensitat' (Al pic del batre no podem fer altres faenes; Al pic de l'estiu se li acut anar al desert); a pic de 'a punt de' (a pic de perdre 'a punt de perdre'; Martí Mestre, 2006); de cop (i volta) 'de sobte' (De cop es va posar a ploure); a cops 'a vegades' (A cops no sé què dir)²⁷.*

En fi, caldria adoptar una visió global per tal de donar-hi un tractament homogeni²⁸.

²⁵ El GDLC, el DLC3 i el DVal tenen com a entrada els mots *sobte, empèl, esquitllentes*, etc., i la definició comença així: «Mot emprat en l'expressió...», seguit de la construcció (*de sobte, a l'empèl, d'esquitllentes*, etc.) en negreta i, tot seguit, la definició (més amunt hem vist que *passa* entra dins aquest grup). En canvi, el DIEC1, el DIEC2 i el GD62 posen aqueixes expressions tal qual com a entrada (començant per la preposició però ordenades segons la primera lletra del mot llarg).

²⁶ Vegeu el cas de *pac*. Al DLC3 i al GDLC apareix amb aquest article: «m 1 Pagament. 2 en pac de esp En recompensa de». En canvi, al DIEC1 i al DIEC2 tan sols hi apareix la construcció *en pac de* amb entrada pròpia definida així: «loc. prep. En recompensa de».

²⁷ En el cas de *pic*, els diccionaris indiquen que significa 'cop', sense cap més dada. Potser fóra bo indicar que ho és també quan significa 'vegada'. Així, a Mallorca es pot sentir *No pugueu tots d'un pic*. Això permetria escriure *Un pic arribis truca'm*. Amb *cop* passa el mateix: els diccionaris rementen a *vegada* però fóra bo que explicitessin la construcció *a cops* com a subentrada o en un exemple.

²⁸ Vegeu algun treball en aquesta línia, com Carreté (1991).

BIBLIOGRAFIA

- Alturo, Núria i Chodorowska-Pilch, Marianna (2009). «La gramaticalització de *sisplau*». *Els Marges*, n° 88, 15-37.
- Batllori, Montserrat i Hernanz, M. Lluïsa (2009). «En torno a la polaridad enfática en español y en catalán: un estudio diacrónico y comparativo». Dins Joan Rafel Cufí (ed.), *Diachronic linguistics = Lingüística diacrónica = Lingüística diacrònica*. Girona: Documenta Universitaria, pp. 319-352.
- Carreté, Ramon (1991). «Locucions amb entrada composta al *DGLC* i al *DLC*». *Estudis de llengua i literatura catalanes XXIII*. Barcelona: PAM, pp. 265-280.
- Castellà, Josep M. i Cuenca, M. Josep (1993). «La gramàtica no ho és tot, oi?». *Com*, n° 28, 27-29.
- Cuenca, M. Josep (1995). «Aproximació sintàctico-pragmàtica a les question-tags del català». Dins AADD. *Actes del Desè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. II. Barcelona: PAM, pp. 397-408.
- Cuenca, M. Josep i Castellà, Josep M. (1995). «Una caracterització cognitiva de les preguntes confirmatòries (question tags)». *Caplletra*, n° 18, 65-84.
- Espinal, M. Teresa (1991). «Negation in Catalan. Some remarks with regard to *no pas*». *Catalan Working Papers in Linguistics*, n° 1, 33-63.
- Espinal, M. Teresa (1993). «The interpretation of *no pas* in Catalan». *Journal of Pragmatics*, n° 19, 5-21.
- Martí Mestre, Joaquim (2006). *Diccionari històric del valencià col·loquial (segles XVII, XVIII i XIX)*. València: Universitat de València.
- Mestres, Josep M.; Costa, Joan ; Oliva, Mireia i Fité, Ricard (1995). *Manual d'estil. La redacció i l'edició de textos*, 1a ed. Barcelona / Vic: Universitat de Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, Rosa Sensat, Eumo.
- Mestres, Josep M.; Costa, Joan; Oliva, Mireia i Fité, Ricard (2007). *Manual d'estil. La redacció i l'edició de textos*, 3a ed. Barcelona / Vic: Universitat de Barcelona, Universitat Pompeu Fabra, Rosa Sensat, Eumo.
- Morant Marco, Ricard i Serra Alegre, Enric (1987). «Pas». *Els modificadors intraoracionals i interoracionals*. València: Universitat de València, pp. 73-75.
- Ortís, Pere (1999). *Netegem i enriqueim la llengua catalana*. Barcelona: PAM.
- Pérez Saldanya, Manuel (1997). «Entre el lèxic i la gramàtica: els processos de gramaticalització». Dins M. Teresa Cabré Castellví i Mercè Lorente (eds.), *Lèxic, corpus i diccionaris. Cicle de conferències i seminaris 95-96*. Barcelona: Institut Universitari de Lingüística Aplicada, pp. 91-111.
- Piqueras-Brunet, Marta i Rull, Xavier [en premsa]. «Els quantificadors catalans *ple de* i *tot de*: casos de gramaticalització del patró plenitud > multiplicitat». *26è Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques* (València, setembre 2010).
- Rigau, Gemma (2004). «El quantificador focal *pla*: un estudi de sintaxi dialectal». *Caplletra*, n° 36, 25-54.
- Rossich, Albert (1996). «Un tipus de frase negativa del nord-est català». *Els Marges*, n° 56, 109-115.
- Rull, Xavier (2011). «*Poder ara neva tornar*. Els infinitius-adverbis, un tipus de coverbs en català». *Estudis Romànics*, n° 33, 81-106.
- Rull, Xavier [en premsa]. «*Anar astall és fer-ho arreu iau, tat?* Les paraules gramaticalitzades del parlar tortosí: descripció, origen i tractament descriptiu i prescriptiu». *III Congrés de Cultura i Territori a les Comarques de la Diòcesi de Tortosa* (Jesús / Vinaròs, novembre 2011).

- Sancho Cremades, Pelegrí (2003). «Anàlisi contrastiva interdialectal de la fraseologia: el cas de *déu-n'hi-do, ausa(d)es / a gosa(d)es* i *espaiet*». *Catalan Review*, XVII/2, 151-176.
- Solà, Joan (1992). «Necessitat d'un diccionari d'ús» (I i II). *Com*, n° 26 i 27, 22a-24b i 21-23.
- Solà, Joan (1994). *Sintaxi normativa: estat de la qüestió*. Barcelona: Empúries.
- Torrent-Lenzen, Aina (2007). «La negació amb *pas* en català antic». *Randa*, n° 59, 201-214.